

TORE LUND

Vapensmeden

Jag blev ombedd att tala om Viktor Rydberg, men det är för stort ämne för en timme. Så därför valde jag att tala om hans roman *Vapensmeden*. Den har ju en särskild relation till Jönköping, och den är också en av mina favoriter bland hans verk. Det jag skall fokusera på är varför romanen skrevs, och vilka spår det satt i texten.

Vapensmeden skrevs sommaren 1891 och gavs ut i november, strax före Rydbergs 63-årsdag. Den togs emot med glädje av recensenterna och av publiken, och en orsak till glädjen var att den var hans litterära återkomst. I dubbel bemärkelse: hans återkomst till skönlitteraturen, efter nästan tio års tystnad, och hans första roman på mer än trettio år, efter *Den siste Athenaren* från 1859. Jag tänker ta min utgångspunkt just i denna återkomst. Men för perspektivets skull måste jag först skissa Rydbergs karriär. Förenklad version. Som jag ser det består hans författarskap av tre huvudfaser. Varav "återkomsten" ligger i början av den sista.

Den första fasen är från 1857 till 1865 (eller möjligen 68). Det är hans genombrottsår – det är då han går från att vara okänd till att vara berömd, och mycket kontroversiell. De viktigaste verken där är idéromanen *Den siste Athenaren* och den religiösa stridsskriften *Bibelns lära om Kristus* (1862). Det är egentligen den senare som blir hans genombrott, men den drar med sig romanen och båda formar den offentliga bilden av honom. Ur det berömda förordet till *Athenaren* hämtas bilden av *stridsmannen* för tankens frihet, han som kastar sitt spjut "i krigarens lovliga avsikt att sära och döda", och genom *Bibelns lära om Kristus* framstår han som *reformator*, talesmannen för den "religiösa liberalismen", en ny och modernare kristendom fri från kyrkans förtryckande ortodoxi. Ja, det är förstas

anhängarnas bild; i majoritetens ögon var han snarare en farlig omstörtare.

Den andra perioden räknar jag från 1874 till 1881. Efter en lång period av depression och tystnad (åtminstone delvis orsakad av tyngden att bära reformatorsrollen) återkommer han 1874 "pånyttfödd" från en resa till Italien, med återvunnen lust att skriva och publicera. Han ger ut en hel knippe skrifter i olika genrer, och framför allt träder han fram som skald med dikter som genast placerar honom i en klass för sig ("Vadan och varthän", "Dexippos", "Kantaten" etc.). Han får en bredare publik, hans marknadsvärde stiger, han tonar ner sin kyrkokritik, och han klättrar socialt, blir hedersdoktor och akademiledamot. Han rör sig mot mitten men lyckas ändå behålla sitt anseende hos radikalerna, han blir en nationellt hyllad författare som ändå bevarar sin image som reformator och tankens stridsman. Ett konststycke som underlättas av att det råder högkonjunktur, att motsättningarna i samhället är måttliga, och att de allra flesta bekänner sig till nån form av idealistisk och i grunden religiös världsåskådning.

Med åttitalets ingång ändras allt. Högkonjunkturen följs av ekonomisk kris, nya ideer sveper in från Europa, idealistiska filosofier utmanas av materialistiska (sådana som stöder sig på *vetenskap*, typ Darwin, och som inte lämnar nån större plats åt Gud), samhällsdebatten radikaliserar och polariserar, efter linjer där Rydberg inte passar in. Och samtidigt förändras den litterära scenen, nya namn tar över, nu krävs av författarna att de tar upp aktuella samhällsproblem i realistisk form, detaljtrogen verklighet, det är inte hans stil. Rydberg tystnar som diktare, han drar sig undan från samhällsdebatten och gräver istället ner sig i ett obskyrt mytologiskt forskningsarbete.

Kort sagt, han ligger lågt. Men det hjälper inte, mot slutet av decenniet tvingas han ändå ut på arenan på ett sätt som påverkar bilden av honom. Inte en, utan två gånger.

Den mest kända är Brantingaffären. Historien i korthet: under åttitalet hade en ung man, Viktor Lennstrand, startat en ateistisk och religionsfientlig väckelserörelse. Hans "utilitistiska förbund" stöddes av flera ledande socialdemokrater. Lennströms verksamhet ledde till en serie hädelseåtal, främst mot honom själv, men (via några omvägar) också mot Hjalmar Branting (1888). Och där satt, som ni vet, Rydberg med i juryn som fällde honom. Vilket ledde till en våldsamt svekdebatt. "Efter det här kan *Den siste Athenaren* aldrig mer publiceras", skrev Dagens Nyheter. Våren 1889 publicerade Ellen Key en skrift om "Hur reaktioner uppstår", och där kritiserade hon Rydberg för att inte stå upp för yttrandefriheten. Han bemötte inte angreppen offentligt (det fick hans vänner sköta) men han skrev till Key och menade att radikalernas intolerans var lika stor som myndigheternas; han borde därför ha ingripit mot "båda dessa yttringar av förföljelseanden" - om han bara hade haft obegränsat med tid till sitt förfogande. Varpå Key spikade fast denna uppgift offentligt, i Aftonbladet: *Han ensam*, skrev hon, skulle haft auktoritet nog att på en gång brännmärka det lagliga våldet och på samma gång göra klart att han inte ville hålla sin blanka sköld över *någon* slags intolerans, alltså inte heller de radikalas. - Man får nog säga att hon vann debatten.¹

Domen över Branting hade öppnat en klyfta mellan Rydberg och den tidens radikaler. Men redan innan, 1887, hade han haft en sammanstötning med en annan grupp - de "religiösa liberaler" som hade influerats av hans teologiska och kyrkokritiska skrifter på 1860-talet. Rydbergs avsikt hade varit att bereda vägen för en modernare och friare kristendom, och många inom de bildade klasserna hade påverkats av hans läror. Men hade man väl ifrågasatt de kyrkliga lärorens bibliska grund kunde man lätt ta ett steg till och förkasta kristendomen helt. Vilket var precis vad många av åttitalets radikaler gjorde - ofta under påverkan av Rydberg. Han själv anade faran, och i fjärde upplagan av *Bibelns lära om Kristus* (1880) förklarade han att om valet stod mellan kyrkolära och ateism så stod han närmare kyrkan. Trots detta utsattes boken

för det dittills kraftfullaste angreppet från kyrkligt håll, författat av John Personne, sedermera biskop i Linköping. Alla väntade att Rydberg skulle svara, men inget hände, och de som sett honom som en religiös auktoritet började känna sig övergivna. 1887 publicerades ett öppet brev, undertecknat "Protestanter", där han uppmanades att återuppta sin reformatorsverksamhet, som (enligt skribenterna) var hans egentliga livsuppgift. – Man kanske skall skjuta in här att det Rydberg menat sig kämpa för var en fullständig protestantisk reformation; Luthers hade bara gått halva vägen.

Nå, Rydberg svarade att han inte ville ägna hela sitt liv åt teologiska kontroverser, att han aldrig hade känt sig som en reformator, och att han, i det läge som *nu* uppstått, inte ville göra något som kunde skada den kristna sidan. I ett privatbrev från samma tid skriver han att det är *dåraktigt* att tro att religiösa frågor kan avgöras med polemik och att försök att göra det bara kan föra ont med sig. Vilket inte bara markerar en kursändring, utan också måste uppfattas som en självkritik av hans tidigare verksamhet.

Låt oss nu summera läget 1890:

- han har tappat mark; för tio år sen var han landets mest uppburne författare, nu verkar han nästan ha tystnad för gott
- han "hamnat snett" i förhållande till huvudlinjerna i samhällsdebatten och känner sig varken hemma till "höger" eller till "vänster"
- hans image har fått ett par rejäla törnar, eller skall man kanske säga: hans gamla rollgestalter ("stridsmannen" och "reformatorn") passar inte längre i den aktuella verkligheten

Å andra sidan håller det litterära modet på att svänga, nitti-talet är på väg att ersätta åttitalet, fantasi och färg istället för grå realism, och det innebar att det finns bättre plats för hans sätt att skriva.

Det är också tydligt att han vill återvända till diktningen, men det stora hindret är ont om tid: heltidsjobbet som professor på högskolan, plus allt annat som man vill att han skall göra och bestyra.

Vid årsskiftet 90/91 går han i väggen. Sjukskriven ett år, diagnos överansträngning. Framåt våren börjar han återhämta sig. Läkarna har förbjudit honom att arbeta, så därför kan han med gott samvete ägna sig åt något annat: att dikta. I mars hade han fått en bön om ett bidrag till en skrift som skulle dra in pengar åt Smålands Nation i Uppsala, och han börjar skissa på en "novell" med motiv från Småland. Novellen växer till en roman, och *Vapensmeden* skrivs i ett enda flöde under ett par sommarmånader. Efteråt är det den ovanliga lyckokänslan som han och hustrun minns. Skapandets glädje, förstås. Men jag tror att glädjen också berodde på att han med *Vapensmeden* lyckats uppfylla ett par målsättningar, medvetna eller omedvetna.

Recensenterna jämförde förstås med hans förra roman: *Den siste Athenaren*. Athenaren var en "idéroman", och den var en tendensroman: den ville påverka, den ville t. o. m. – enligt förordet – vara ett vapen i ett ideologiskt krig, ett krig mellan gott och ont. *Vapensmeden* är också en idéroman – diskussioner av ideer har ju t. o. m. fått en central plats i handlingen – och den vill också något. Men medan Athenarförordets stridsman kastar spjut för att såra och döda, så talar Rydberg här istället för tolerans, humanitet och öppet samtal. Han gör det genom de förebildliga gestalterna Gudmund vapensmed och Svante harpolekare, han gör det genom det diskuterande sällskapet Fritt ur hjärtat, han gör det genom att visa att ingen sida i romanens ideologiska strider äger hela sanningen, och han gör det genom sin bild av den enögda, inskränkta och maktlystna fanatismen i gestalt av Gudmunds son, magister Lars. Att det inte handlar om "de andras" enögdhet och fanatism, utan om den som finns på *alla* sidor, markeras genom att Lars utan minsta svårighet får gå över från en dogmatisk luthertro till en lika dogmatisk katolicism.

Man kan se det som svar på en beställning. Sammanstötningen med Ellen Key hade slutat med en uppmaning från hennes sida: om du tycker att det offentliga samtalet präglas av intolerans och förföljelseanda, så gör någonting åt det. Hennes ord var en utmaning, men pekade samtidigt på en lösning av hans egna problem. Rydberg var en författare som ville göra skillnad (det var ett krav hans ställde på sin diktning) – men hur göra när konfliktlinjerna inte passade honom, när han inte kunde ställa sig på ena eller andra sidan? Och svaret blir: att höja sig *över* konflikterna och istället fokusera på det offentliga samtalet i sig, på *arenan* där problemen måste lösas; att peka på den *anda* som behövs för att en verklig diskussion skall bli möjlig, och på den anda som gör lösningar omöjliga.

I romanen blir Gudmund uppläxad av sin dotter Margareta för att han utan att ingripa har låtit intoleranta läror och blind auktoritetstro sprida sig i sitt eget hus. Chockerad inser Gudmund att hon har rätt. Och jag tycker mig höra en reflex av Ellen Key i Margaretas ord.

*

Vapensmeden utspelas på 1520-talet. Det är då som reformationen genomförs, och det är då som den moderna svenska nationalstaten grundas under Gustav Vasa. Det var helt enkelt då som Sverige, enligt den tidens historieskrivning, tog klivet från medeltiden in i "Nya tiden". Det handlar alltså om en brytningstid, precis som Rydbergs läsare torde ha uppfattat sin egen tid. Romanen visar att förändringar gör ont, och att risken är stor att värdefulla saker går förlorade. Men detta är ställt mot *bakgrund* av en historisk utveckling som Rydberg visste att hans läsare uppfattade som positiv. Romanen har alltså, kan man säga, konservativa drag – men mot en utvecklingsvänlig bakgrund.

Av de här förändringarna så är det *reformationen* som ställs i centrum för idédebatten, redan romanens undertitel

placerar den "i reformationstiden", och det skapar en tydlig association till den reformation som Rydberg stred för i början av sitt författarskap - och som nyss hade aktualiserats genom "protestanternas" aktion. Det är alltså just i *detta* sammanhang som han angriper enögdhet och fanatism och som han låter boken predika om tolerans och grälfri diskussion.

Och den som förkroppsligar fanatism, magister Lars, kan associeras både med Rydbergs motståndare (eftersom han är en luthersk präst) och med honom själv (eftersom han är en protestantisk reformator).

Alltså: genom att placera sin roman i reformationstiden så skapar han en möjlighet att ta tag i sitt andra "aktuella problem", att förklara och utveckla sin position i den debatt som "protestanterna" öppnat med sitt brev.

Och det som romanen därvid säger skulle kunna tolkas så:

- inte heller *hans* reformationstrid fördes med rena medel, enögdhet och intolerans fanns på båda sidorna;
- och inte heller där var det någon sida som ägde hela sanningen.

Nå, det sägs ju inte rent ut; men det finns där, för den som vill se och höra. Och vad som är helt klart är att han använder Lars för att distansera sig från själva reformatorsrollen.

*

Jag menar alltså att Rydberg i *Vapensmeden* "svarar" på de utmaningar han ställts inför, både i samband med "protestanternas" aktion och Branting-Key-affären. Men romanen ger också utrymme åt aktuella *politiska* problem. Och det mest aktuella var arbetarfrågan. Socialdemokratiska arbetarpartiet hade formellt bildats påsken 1889, och regeringen svarade omedelbart med ett lagförslag som skulle göra det möjligt att åtala kritik - i tal eller skrift - av den rådande samhällsordningen. Förslaget väckte stor oro även bland liberalerna, man fruktade en högerdiktatur, och efter en upprörd kampanj

fälldes det med knapp marginal i andra kammaren. Pingsten 1891 hade socialdemokraterna hållit sin andra partikongress, revolutionsfrågan var fortfarande aktuell, Hinke Berggren talade om "nyttiga småmord" och partiledningen hade bara med möda fått majoritet för en fredlig väg till makten. Förutsatt då att den vägen inte blockerades. Vilket i klartext betydde att rösträtten måste utvidgas – enligt de gällande reglerna var nästan alla arbetare utestängda.

Som sagt, Rydberg kunde inte ställa sig på ena eller andra sidan. Men romanens öppna form gjorde det möjligt för honom att ändå föra fram åsikter, just som *diskussionsinlägg*, från en gestalt som framstår som hans språkrör (Svante harpolekare). **Ja**, även fattigman måste ha rösträtt. Och **nej**, socialistiska utopier är ingen bra idé, hellre då ett mindre perfekt men friare samhälle. (Att inläggen blir anakronistiska i femtonhundratalsmiljön struntar författaren i).

Även revolutionsfrågan berörs, fast här smygs Rydbergs åsikter in via den *episka processen*. Alltså: han predikar inte själv, utan låter händelseutvecklingen göra det. I romanen förekommer två anslag mot samhällsordningen. Det ena och farligare är en kupp från höger, ledd av en reaktionär adelsgrupp. Det andra är vederdöparnas snabbt nedslagna revolutionsförsök från vänster. Här tecknas revolutionärerna som sympatiska och deras drivkrafter som begripliga; det dom saknar är verklighetsförankring. Romanen ställer sig mellan dessa båda alternativ. Det den (och Svante) talar för är stegvisa framsteg i fredliga och lagliga former.

[Från början var verket tänkt att utspelas 1524-25 och helt fokuseras på reformationen. Den politiska intrigen, som baseras på "Västgötaherrarnas uppror" 1529, läggs till efteråt och tvingar Rydberg att lägga in en lucka på fyra år mellan romanens första del och den andra. Jag gissar att impulsen till detta kom från partikongressen, som bör ha hållits *efter* att han börjat planera men *innan* han började skriva på allvar.²]

*

Men – trots både reformation och uppror, så är bokens *emotivella* huvudtema något annat: konflikten mellan Gudmund, och hans son. Lars dröm är visserligen att reformera Sverige, men i praktiken går hans verksamhet ut på att reformera sin far. Och det han främst riktar in sig på är inte hans religion, utan hans konstnärskap (Gudmund är ju inte bara vapensmed, utan också skicklig målare). När Gudmund förföljs "intill gränsen till fadermord", så är det hans konstnärskap som kvävs, hans livsverk som krossas. Vändpunkten – Gudmunds flykt, den som för honom till Slattes fristat – kommer sedan Lars invaderat hans målarstuga och bränt hans verk.

Redan från början insåg man att *Vapensmedens* tendens inte bara riktade sig mot tidlösa företeelser, som fanatism och intolerans, utan också mot konkreta strömningar i samtidens kulturradikalism. – Den riktar sig mot åttitalisternas (i Rydbergs ögon) "pietetslösa" förakt för allt gammalt, deras ointresse för "det sköna" i konsten, och deras krav på att den istället skulle vara "nyttig". Vilket allt får flyta in i magister Lars – ni minns när han vill att Gudmund skall ägna sina målarstunder åt att färglägga propagandaskrifter.

Och eftersom Gudmund är den av alla Rydbergs gestalter där han tycks ha investerat mest av sig själv, så blir frågan om Rydberg inte bara riktar udden mot sin samtid, utan också – via Lars – gestaltar ett hot mot sitt eget författarskap. Att han känt sig betryckt av den litterära tidsandan är i alla fall uppenbart. Hans vän och levnadstecknare Karl Warburg skrev att "den naturalistiska och fantasilösa diktning, som behärskade Sveriges skönlitteratur under 1880-talet, verkade förkvävande på Rydbergs lust att dikta", och Rydberg själv talar (1892) om "det ok, som nu i tio års tid böjt den svenska litteraturens nacke mot jorden".

Man kan hitta ett tidigt utkast till Larsgestalten i en kort berättelse från hösten 1890, "realisten Åbrandsson".³ Den presenterar sig visserligen som ett "barndomsminne", men den handlar om litteraturpolitik. Den tvärsäkre och dominante

men i grunden enfaldige Åbrandsson förkastar berättarjagets litterära idoler som är hämtade ur den klassiska och romantiska skolan. Själv seglar han under under åttitalets fana, med parollen "Sanning och Verklighet". I "realisten Åbrandsson" leder händelseutvecklingen fram till att berättarjaget lägger ner sin litterära verksamhet; i *Vapensmeden* till att mästern Gudmund slutar måla.

Jag menar alltså att man på ett plan kan läsa *Vapensmeden* som en uppgörelse med åttitalets litterära och konstnärliga krav. Men det temat är inte lika tydligt som toleranstemat eller reformationstemat eller det politiska temat; och det tas heller inte upp i klartext i Fritt ur hjärtats diskussioner. Jag tror att det beror på att Rydberg här inte i första hand är ute för att predika, utan för att *själv* skriva sig fri från kraven.

Och nu måste jag gå vidare in i det mer personliga (och mer spekulativa). Orsaken till att "åttitalets krav" upplevdes så starkt av Rydberg, var att de hade resonans hos honom själv, att de förstärkte hans egna krav på sin diktning. Någon har sagt att det svenska litterära åttitalet hade två huvudingredienser: *realismen* var dess stil och medel, men drivkraften var en *idealism* som färgats av Ibsens drama *Brand*.⁴ En idealism där kravet var den kompromisslösa kampen för Sanningen, mot alla samhällets lögn. Och den Sanning konstnären skulle kämpa för var hans egen "inre" sanning. Åbrandssons valspråk bygger på dessa två sidor: "verklighet" för realismen, och "sanning" för Brandidealet. Ja, som ni hör, så har Brand till och med flyttat in i hans namn.

Följden av Brandidealismens sanningssyn blir lätt, att allt som inte stämmer med ens egen uppfattning definieras som lögn. Ett synsätt som vi känner igen från Lars (eller från t. ex. Strindberg, när han är i tagen). Men också från andra håll. Den unge stridsmannen och reformatorn Rydberg utgick (långt före Brand) från samma syn. Subjektet, den heliga inre rösten, var sanningens källa. Hela hans reformatoriska och kyrkokritiska verksamhet hade startat som en reaktion på en

uppsats i *Svensk kyrkotidning*, där det hävdades att samvetet (det som skulle styra människan) inte kunde ha sin grund i något så opålitligt som en individ. Utan det var, och måste vara, samhälleligt förankrat, ett sam-vetande. Vilket Rydberg bara kunde uppfatta som undfallenhet för makten och ett försvar för det bestående. Och det är detta tankemönster som går igen i *Den siste Athenarens* förord, med sin svartvita världsbild (citat: "Å ena sidan den subjektiva riktningen, vilken är densamma som den hellenisk-västerländska, i kampen mot auktoritet och samvetstvång", o.s.v.). Och med det tankemönstret följer enorma krav på författaren, eftersom allt är en del av samma världshistoriska strid. "Man kan inte bära en sedel till valurnan, inte tala eller skriva om en allmän fråga, utan att medvetet eller omedvetet kämpa för den ena eller andra sidan".

Förordet skrevs efter romanen, och är långt mera entydigt än den. Men jag tror att de krav det ställde upp, krav som så att säga införlivades med Rydbergs författarroll, gjorde det svårt för honom att skriva fler romaner. En roman är ju, trots allt, en plats där flera röster bör få komma till uttryck. För en stridsman är det enklare, och antagligen också mera effektivt, att skriva en pamflett som *Bibelns lära om Kristus*.

Min poäng är att det här idealet i längden är destruktivt för det konstnärliga skapandet. Under sjuttioalets framgångsår så rör sig Rydberg också bort från konfrontation, i *praktiken*, samtidigt som han behåller kampidealet i *teorin* (det uttrycks till exempel kompromisslöst av Prometheus i dikten om honom och Ahasverus). Litteraturhistorikern Örjan Lindberger menar att sjuttioalet är den Rydbergska diktningens stora tid, men att han mot slutet av decenniet går in i en "lyrisk kris". Jag tror att en av orsakerna till denna kris är att klyftan mellan ideal och verklighet blivit för stor. Att åttitalets krav blir så drabbande för Rydberg skulle i så fall bero på att de går i linje med hans eget dåliga samvete. Och resultatet blir att han tystnar som diktare och i stället flyr in i den fornnordiska mytologin.

Vilket ju för övrigt är precis vad Gudmund gör i romanen. Flyr till Slattes fornnordiska sagorike, vars härskare är en lätt retuscherad version av Oden, enöga korpar och allt.

*

I inledningen menade jag att *Vapensmeden* var en dubbel återkomst, efter en tioårig tystnad som diktare och en trettioårig som romanförfattare. Och jag menar att verket också *gestaltar* uppgörelsen med de krafter som hade tystat honom. Vilket har påverkat utformningen av gestalten Lars.

Han får ju bära en väldigt tung börda: att förkroppsliga den negativa sidan i nästan alla av romanens många teman. Det blir för mycket, allra mest som författaren tecknar honom med ett sådant uppenbart *hat*. Det passar ju inte riktigt in i ett verk som skall föra toleransens talan. Men jag tror att det hänger ihop med den just nämnda uppgörelsen. Lars blir där bilden av de krav - både åttitalets och hans egna - som blockerat hans konstnärskap. Och när han väl "besegras", så kommer också insikten om vad som förlorats. Alla verk som har bränts eller målats över. Därav, tror jag, denna intensiva svartmålning, nästan över rimlighetens gräns.

*

Rydberg var, som sagt, duktig på att forma "rollgestalter" i sina texter, gestalter som flöt in i bilden av honom själv. Jag har nämnt stridsmannen i Athenarens förord och den "reformator" som manas fram i *Bibelns lära om Kristus*; man kan också nämna Kantatens "siare" och flera andra. Man skulle kunna säga att han var skicklig på att bygga sin image. Det stod inte i motsättning till författarskapets idealistiska målsättning, att påverka. Tvärtom. Retoriken lär oss att övertalningens konst har tre grundelement: att vädja till förståndet (*logos*), att vädja till känslorna (*pathos*) och att stödja sig på sitt *ethos*, den auktoritet och den trovärdighet som man har lyckats skapa. Att bygga sin image blir en del av *ethos*bygget. Och om

målen för verksamheten ändras, så måste också imagen ändras. Vad som blev tydligt på åttitalet var att ett par av hans gamla roller, stridsmannen och reformatorn, behövde bytas ut eller modifieras.

Och det är precis vad som sker i *Vapensmeden*. Där finns två gestalter som omedelbart uppfattades som bilder av sin författare, eller snarare: olika aspekter av sin författare. Mäster Gudmund den mer privata, den skicklige men veke vapensmeden som i hjärtat är en drömmande konstnär. Svante harpolekare den utåt verkande, diktaren som med ord och sånger kämpar för det han finner rätt. Och operationen blir en fullständig framgång: efter bara några år identifieras han självklart med Gudmund och Svante (ni behöver bara se er runt i stan för exempel). Bilden av den kämpande skalden finns kvar, men nu har den färgats av Gudmunds milda tolerans, och av Svantes ädla humanism.

En del av förklaringen till denna framgång är att Rydberg lyckats ge romanen ett tonfall som *harmonierar* med dess rollgestalter, att författarens röst liksom smälter samman med Gudmunds och Svantes, och att han själv framstår som lika älskvärd som de. Vilket är ungefär vad Oscar Levertin skrev i sin recension:

Rydberg är själv bokens huvudperson, vapensmeden, åldrad men icke gammal, alltså lika skicklig i sin konst, lika högsint till sin inre värld och lika ädel till sitt uppsåt som någonsin.⁵

I boken får Svante formulera Rydbergs diktarcredo: han vill främja godhet, heder och mod hos sitt folk; och detta genom att hålla upp *ideal* för dem. Många av *Vapensmedens* läsare tyckte att han lyckades. Men samtidigt lyckas han föra ut en idealiserad bild av sig själv. Kanske inte så konstigt att han blev nöjd.

[föredrag vid Senioruniversitetet i Jönköping, oktober 2015]

¹ Keys skrift hette *Några tankar om hur reaktioner uppstå samt Om tryck- och yttrandefrihet*. Den ledde under mars 1889 till en debatt i *Aftonbladet*, där bland annat hon, Hjalmar Branting, Carl von Bergen, Richert von Koch, S. A. Hedlund och (på ledarplats) Ernst Beckman deltog. Citatet ovan är från hennes inlägg 22.3.

² För tillkomsten av *Vapensmeden* se främst Gösta Löwendahl, *Vapensmedens Viktor Rydberg* (1954). Rydberg hade börjat återhämta sig i mars, ungefär samtidigt som han fick frågan om ett ”smäländskt” bidrag, och började antagligen skissa på historien redan då; från mitten av april var han dock utslagen av influensa i flera veckor. I mitten av maj ber *Svensk Tidskrift* om bidrag, och som svar skickar han 10/6 in tre nyskrivna ”visor ur en berättelse från reformationstiden”. Manuskriptet till berättelsen påbörjas troligen kort därefter och skrivs sedan under juni, juli och augusti. Stig Håkansson har i sin licentiatavhandling *Traditionalismen i Viktor Rydbergs Vapensmeden* (1938, <http://vrsidor.se/PDF/veritas/Hakansson.pdf>) visat att det politiska motivet (upprorsförsöken 1529) lagts till i ett sent skede av planeringen. Han anför också indicier på att det skett först efter att de sex första kapitlen blivit skrivna, d. v. s. tidigast i juni. Partikongressen hölls 17-18 maj.

³ Om Åbrandsson som förstudie till Lars, se Axel Forsström, *Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828-1855*, Lund 1960, s. 143-145.

⁴ Om Brands roll som föredöme, se Fredrik Böök, *Sveriges moderna litteratur*, 1892; Melker Johnsson, *En åttitalist. Gustaf af Geijerstam 1858-1895*, Göteborg 1934; Per-Arne Tjäder, *”Det unga Sverige”*. *Åttitalrörelse och genombrottsepok*, Lund 1982. Framställningen här följer i huvudsak Bööks, som visserligen knappast är objektiv men däremot torde ge en rättvisande ”nittitalistisk” syn på saken.

⁵ *Ord & Bild* 1(1892) s. 91-94.